

Ehl-i Hiref-i Hâssa Defterleri ve Bu Defterlerin Değerlendirilmesi Hususunda Notlar

The Registers of Ehl-i Hiref-i Hassa and Notes on Their Interpretation

Sakine Akcan Ekici*

Öz

Osmanlı Devleti'nde sanatın öncülüğünü yapan Ehl-i Hiref-i Hassâ Teşkilatı, sarayın himayesinde uzun süre varlığını idame ettirmiş bir kurumdur. Bünyesinde kitap sanatlarından, kuyumculuk, dokuma, ahşap, maden ve silah sanatlarına kadar birçok sanat dalı yer alıyordu. Sayıları ortalama kırk üç olan bu sanat dallarında birçok usta ve şakird denilen talebeler istihdam ediliyordu. Ehl-i Hiref-i Hâssa hakkında bize bilgi sunan birincil kaynaklar teşkilat üyelerinin mevâcib (maaş) defterleridir. Çeşitli arşivlerde yer alan bu defterlerde, saray için üretim yapan usta ve şakirdlerin isimleri, çalışma alanları, aldıkları ücretler ve kendileri hakkında birtakım ek bilgiler de yer almaktadır. Geneli siyakat yazı türü ile yazılan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde farklı fonlarda, dağınık halde bulunan defterlerin sayısı bir hayli fazladır. Ayrıca defterlerin çoğu müstakil olmayıp 200-300 varaklık defterler içerisinde ayrı bir bölüm olarak bulunmaktadır. Defterlerin bazıları tez olarak bazıları da makale olarak çalışılmıştır. Lakin defterler değerlendirilirken birtakım hatalar yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı hem bu hataların önüne geçmek hem de arşivlerde dağınık halde bulunan ve kapsamlı defterler arasında yer alan defterleri tespit etmek ve araştırmacılar için ulaşılabilir kılmaktır. Çalışmada defterler hakkında nicel ve nitel bilgiler sunulmuştur. Arşivlerde dağınık halde bulunan defterler tespit edilerek incelenmiş neticede 275 deftere ulaşılmıştır. Defterlerin kün-yeleri de bir liste halinde araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i Hiref, Osmanlı Sanatı, Osmanlı Sarayı, Sanatkâr.

Abstract

The Ehl-i Hiref-i Hassa Organization led art in the Ottoman Empire and lasted for a long time through the patronage of the Ottoman Palace. The Organization included many branches of art, such as book arts, jewelry, weaving, wood carving, metalworking, and weaponry. The average number of the art branches was 43, and many masters and students, called şakird, worked there. The primary sources of information about the Ehl-i Hiref-i Hassa Organization are the salary registers of its members. These registers can be found in various archives and include the following information: the names of the masters and students who produced artworks for the Palace, their fields of specialization, salaries, and miscellaneous information about themselves. The registers were primarily written in a handwriting font called siyakat, and they can be found in large numbers and scattered through various folders in the Ottoman Archives of the Directorate of State Archives, Türkiye. Most registers are not independent; they take up a separate part of other 200-300 paged books. Even though some of the registers have already been studied as theses or articles, there have been some mistakes in terms of their interpretation. This study aims to correct these mistakes, locate the registers scattered through the archives and those that take up separate parts in other books, and make them accessible for researchers. The study presents quantitative and qualitative information. As a result of the research, 275 registers have been found in the various folders in the archives. The records of the registers are also presented as a list.

Keywords: Ehl-i Hiref, Ottoman Art, Ottoman Palace, Artist.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi akcanekici@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 7

Başvuru / Submitted: 4 Nisan 2024 & Kabul & Accepted: 5 Temmuz 2024

Atıf / Citation: Ekici, S. A., "Ehl-i Hiref-i Hâssa Defterleri ve Bu Defterlerin Değerlendirilmesi Hususunda Notlar", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 24 (2025): 84-113.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Osmanlı sarayının sanatsal gereksinimlerinin yanı sıra, pek çok ihtiyacını karşılayan sanatçı ve zanaatçıların yer aldığı bir eğitim ve üretim teşkilatı idi. Esasında Osmanlı Devleti'nde günümüzdeki gibi sanat ve zanaat birbirinden farklı kavramlar olarak görülüyordu. Sanat da bir hırfet olarak addediliyordu.¹ Günümüzde zanaat maddi gereksinimleri karşılayan bir tabir iken, bu maddi gereksinimlere yaratıcılık da eklendiğinde sanat tabiri ortaya çıkmaktadır. Ehl-i Hiref-i Hâssa üyeleri de saray için üretim yaptıklarından dolayı eserlerinde en kaliteli ham maddeleri kullanmış, ürettikleri eşyalara da yaratıcılıklarını ekleyerek eşsiz ürünler ortaya koymuşlardır. Bu nedenle teşkilat bünyesinde hizmet sunanların geneline sanatkâr demenin yanlış olamayacağı kanısı hakimdir.²

Çekirdeğinin Fatih Sultan Mehmed Döneminde (1451-1481), teşkilatlanmasının ise Sultan II. Bayezid Döneminde (1481-1512) gerçekleştiği arşiv belgelerinden tespit edilen Ehl-i Hiref-i Hâssa'nın tam anlamıyla müstakil bir yapıya kavuşması Kanuni Sultan Süleyman Döneminde (1520-1566) olmuştur.³ Dört asır kadar varlığını devam ettiren bu teşkilat bünyesinde kitap sanatlarından, kuyumculuğa, dokumadan maden sanatlarına kadar birçok alanda farklı sanat dallarını ihtiva etmektedir. Bu sanat dallarının her biri bir cemâat olarak adlandırılmıştır. Cemâatlerin usta ve şakird adı verilen grupları bulunmaktadır. Şakirdler ustaların talebeleri konumunda olup ustalarından sanatın inceliklerini öğrenenlerdir. Bu nedenle teşkilat hem bir üretim hem de bir eğitim yuvası mesabesinde olmuştur.

Osmanlı Sultanlarının sanatı ve sanatçıyı teşvik ve himaye etmesi neticesinde gerek gerçekleştirilen fetihler sonucunda gerek de ülke içerisindeki hüner sahipleri İstanbul'da Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı bünyesinde toplanmışlardır.⁴ Kapıkulu halkından olan teşkilat, saray ağalarından olan hazinedarbaşının sorumluluğunda idi. Ödemelerini ondan alırlardı.⁵ Teşkilat içerisinde yer alan sınıflar yani sanat dallarının sayıları farklı zamanlarda değişmekle birlikte ortalama kırk üç olmuştur. Bu sınıflar genelde müstakil olup her biri kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı oluşturmuştur. Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatının maaş defterlerinden takip edilebilen bu sınıflar kitap sanatlarından, dokuma,

¹ Heinrich Glück, *16-18. Yüzyıllarda Saray Sanatı ve Sanatçılarıyla Osmanlıların Avrupa Sanatları Bakımından Önemi*, çev., Cemal Köprülü (Ankara: TTK, 1968), 359.

² Sakine Akcan Keci, "1596 Yılı Ehl-i Hiref-i Hâssa Defteri Işığında Sultan III. Mehmed Dönemi Sanat Ortamı", *Journal of History School*, 54 (2021), 3202. (erişim 08.03.2024).

³ Hilal Kazan, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi* (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2010), s. 130; Bige Çetintürk, "İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hâssa Halı Sanatkârları", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, S I (1963): 716; Filiz Çağman, "Mimar Sinan Dönemi'nde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Haz. Zeki Sönmez (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988), 74.

⁴ Hoca Sadettin, *Tacüttevârih*, C. III, Haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 134.

⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühû'l Ahbâr C. II*, Çev., M. Hüdayi Şentürk (Ankara: TTK, 2003), 97.

maden, ahşap ve kuyumculuk sanatına kadar birçok alanda kıymetli eserler üretmişlerdir.⁶

Devlet bünyesinde kurulmuş olup sanata öncülük eden Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı hakkında arşivlerde birtakım belgeler bulunmakla birlikte en önemli arşiv vesikaları teşkilatın mevâcib (maaş) defterleridir. Bu defterlerin örneklerine 16. yüzyıl başlarından 19. yüzyılın başlarına dek rastlanabilmektedir. Defterlerde teşkilat ve teşkilat bünyesinde yer alan sanatkârlar hakkında önemli bilgiler elde edilebilmektedir.

Gerek Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı gerekse teşkilatın defterleri üzerine birtakım önemli çalışmalar yapılmıştır. Çalışmaların başında İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri" adlı makalesi gelmektedir. Uzunçarşılı, makalede Hicri 932 tarihli en eski Ehl-i Hiref defterini neşretmiştir. Rıfki Melül Meriç'in de "Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar" ile "Türk Cild San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar" ve "Osmanlı Tabâbeti Tarihine Ait Vesikalar" adlı makaleleriyle teşkilatın nakkâşlar, mücellitler ve cerrâhlar sınıfını ele almış, ulaşabildiği defterlerde bu sınıfların mensuplarını kronolojik olarak vermiştir. Buna benzer bir çalışma da Bige Çetintürk ve Hilal Kazan tarafından yapılmıştır. Çetintürk, "İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hassa Halı Sanatkârları" adlı makalesiyle "Kaliçebafan" adlı halı sanatkârlarını incelemiştir.⁷ Kazan'ın yüksek lisans tezinde ise teşkilatın önemli sınıflarından biri olan "Kâtipler" ele alınmıştır.⁸ Bu çalışmalar yapılan sonraki çalışmalara önemli katkı sağlamıştır. Daha sonra yapılan çalışmalar ise eser bazında Hilal Kazan'ın "XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi", Bahattin Yaman'ın "Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref", Sakine Akcan Ekici'nin "Ehl-i Hiref-i Hâssa Sanatkârları III. Mehmed Dönemi" adlı eserleri gelmektedir. Filiz Çağman'ın yayınladığı bazı makaleler de konuya önemli katkı sağlamıştır. Teşkilat ile ilgili yapılan iki doktora tezi bulunmaktadır. Bunlar Süleyman Kırımtayır'ın 1998'de hazırladığı "XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı" adlı tezi ile teşkilatın 17. Yüzyıldaki yapılanmasını ele alan Sakine Akcan Ekici'nin "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri" adlı tezidir. Yapılan yüksek lisans tezleri ve makaleler de bazı defterlerin çeviriyazısı üzerine olmuştur. Son makale çalışmalardan biri Murat Uluskan'ın "Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar" adını taşımaktadır. Tüm bu çalışmalar önemli olmakla birlikte sanata öncülük eden ve bir sanat akademisi vasfını haiz olan Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı'nın tamamen gün yüzüne çıkarılması için kâfi görünmemektedir.

Çalışmada Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı'nın ana kaynağı olan mevâcib defterleri hakkında nitel ve nicel bilgiler verildikten sonra defterlerin doğru bir şekilde

⁶ Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı hakkında çeşitli çalışmaların mevcut olması ve çalışmamızın kapsamının defterler üzerine olmasından dolayı burada tafsilata girilmemiştir.

⁷ Bige Çetintürk, "Hassa Halı Sanatkârları..", s. 715-731.

⁸ Hilal Kazan, "Ehl-i Hiref Defterlerinde Katipler (Cema'at-i Katiban-ı Kütüb)", (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1999).

değerlendirilmesi hususuna dikkat çekilmiş, daha önceki çalışmalarda yapılan hataların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca arşivlerde farklı fonlarda yer alan defterler bir araya getirilmiş müstakil olmayan, kapsamlı defterler içerisinde bir bölüm halinde yer alan Ehl-i Hiref-i Hâssa defterleri tespit edilmiş ve araştırmacılar için rahat ulaşılabilir hale getirilmiştir. Defterlerin sayısının fazla olması ve çalışmanın kapsamını aşacağı hasebiyle defterler hakkında mahdûd bilgiler verilmiştir. Buna rağmen her defter hakkında künye bilgisi, tarih bilgisi, sayı numarası, sayfa sayısı, yazı türü ve defterin müstakil olup olmadığı ile ilgili bilgiler listelerin ilgili kısmına yazılmıştır.

Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı'nın ana kaynağı olan mevâcib defterleri incelenirken birtakım zorluklar söz konusu olmuştur. Bunların başında defterlerin arşivlerde kullanışlı ve düzenli tasnif edilmemiş olması ve müstakil olmayan defterlerde (200-300 varak gibi mufassal defterlerde) ilgili kısma ulaşmanın güçlüğü gelmektedir. Ayrıca defterlerin sayfa numaralandırılmalarının eksik ve hatalı olmaları da işi ayrıca zorlaştırmaktadır. Defterlerin genelini siyakat yazı türü ve divan rakamları ile yazılmış olması, terimlerin çoğunun Arapça ve Farsça olması da karşılaşılan diğer güçlükler olmuştur. Bu nedenle çalışmada, hem teşkilatın ana kaynağı olan defterler hakkında nicel ve nitel bilgiler verilecek hem de defterlere daha kolay ulaşılabilirliği sağlayacak künye bilgisi verilecektir. Ayrıca yapılan çeviri yazılardaki eksikliklere de dikkatleri çekip defterlerin değerlendirilmesi hususunda önemli noktalar üzerinde durulacaktır.

1. Ehl-i Hiref-i Hassâ Defterleri ve Defterlerin Bulunduğu Arşivler

Ehl-i Hiref-i Hâssa teşkilatında yer alan tüm sanat dallarının, sanatkâr isimlerinin, onlara verilen ücretlerin ve bazen haklarında verilen ek bilgilerin yer aldığı defterlere Ehl-i Hiref-i Hâssa defterleri denilmektedir. Bu defterler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) ve Bulgaristan Devlet Arşivi olmak üzere üç arşivde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Yabancı Arşivler Fonu'nda yer alan Bulgaristan Arşivi kısmında, gerek Osmanlı Devleti döneminde oluşan mahallî evrak gerekse 1931 senesinde Türkiye tarafından Bulgaristan'a satılan Osmanlı dönemi evraklarından alınan bazı mikrofilm ve fotokopiler bulunmaktadır.⁹ Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan defterlerin kopyaları da söz konusu arşivde yer almaktadır. Buradaki defterler Bâb-ı Defteri, Kâmil Kepeci, İbnülemin, Maliyeden Müdevver, Tapu Tahrir Defterleri, Yabancı Arşivler ve Topkapı Sarayı fonlarında yer almaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde 18. yüzyılın sonlarına ait iki defter hariç, çoğunlukla 16. ve 17. yüzyıla ait defterler yer almaktadır. 16. yüzyıla ait defterlerin neredeyse yarısı bu arşivdedir. Buradaki defterler diğer arşivlerdeki defterlere nazaran çok daha okunaklı ve tertiplidirler. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nin Bulgaristan Arşivi fonunda yer alan Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerinin çoğunluğu müstakil olmayıp

⁹ İskender Türe ve Salim Kaynar, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (İstanbul: Başbakanlık Basımevi, 2017), 15.

matbah-ı âmire ve helvahâne-i mamûre, hayyâtîn-i hâssa, mehterân-ı hayme, atmaccıyân, Sakayân, şahinciyân ve çakırcıyan gibi grupların da yer aldığı defterlerin bir parçası konumundadır. Bu defterler zikredilen diğer fonlardaki defterlere kıyasla okunması güç bir yazı ile yazılmıştır. Ayrıca bazı defterler de oldukça düzensiz ve fersudedir. Örneğin Yb.04. d. 49'da kayıtlı olan 1039/1629-1630 tarihli masar ve lezez mevâciblerini içeren iki defterin de recec mevâcibi olmayıp eksik sayfaları bulunmaktadır. Sınıf isimleri de tam olmayan defterlerin sayfaları yer değiştirmiştir.¹⁰ Bunun gibi bazı defterler olmakla birlikte çoğu defter tarihi sıraya göre düzenli olarak gitmiş olup her yılın masar, recec, reşen ve lezez olmak üzere dört mevâcib defteri de bulunmaktadır.

2. Defterlerin Biçimsel Özellikleri ve Sayıları

Ortalama 15x40 cm boyutlarında olan defterlerin kâğıtları ise beyaz, açık sarı, aharlı ve filigranlı olabilmektedir. Mukavva ile kaplı olan defterlerin bazılarının üzeri ebru ile süslenmiştir. Ebru kapaklı olan beş tane defter bulunmakta olup biri hariç diğerleri TSMA fonunda yer almaktadır.¹¹ Birçok defterin de cildi siyah olup bazıları salbek ve şemselidir.¹²

Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerinin daha önce de zikredildiği gibi çoğu müstakil olmayıp sarayın birûn halkından olan matbah-ı âmire ve helvahâne-i mamûre, hayyâtîn-i hâssa, mehterân-ı hayme, şahinciyân, sakayân, atmaccıyân gibi grupların da içinde yer aldığı defterlerin bir parçası konumundadır. Çok hacimli olan bu defterlerin ilk başında genellikle matbah-ı âmire ve helvahâne-i mamûre bölükleri yer alır. Ehl-i Hiref-i Hâssa defterleri ise bunların ya akabinde ya da araya giren diğer bölüklerden sonra gelmektedir.

Ehl-i Hiref maaş defterlerinin sayfa sayıları süreç içerisinde farklılık arz etmiştir. 16. ve 17. yüzyılda genel olarak on iki ila on altı varak arasında iken 17. yüzyılın sonlarında ve akabinde teşkilatta çalışan sayısının azalması ile varak sayısı da altıya kadar düşmüştür. 18. yüzyıl boyunca da defterlerin sayfa sayısı hep bu minvalde devam etmiştir.

Bulgaristan Devlet Arşivi'nden getirilen mikrofilmler ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden alınan kopyalarla birlikte Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde -devam eden tasnif çalışmaları neticesinde zaman içinde sayının değişebileceği de göz önünde bulundurularak-tespit edebildiğimiz 275 Ehl-i Hiref-i Hâssa defteri vardır. Bu defterlerin 24 tanesi 16. yüzyıla aittir. En fazla defterin bulunduğu 17. yüzyıla ait defter sayısı ise 194'tir. 18. yüzyıla ait defter sayısı da 56 olup 1 defter de 19. yüzyıla tekabül etmektedir.

¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *Yabancı Arşivler (YB.04.D.)* D. 69.

¹¹ BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.D.)* D. 489; D. 2993; D. 1406; D. 10010; D. 9613/13; BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.D.)* D. 4586.

¹² BOA, *TSMA. D.* 9612.

3. Defterlerin Muhtevası

Ehl-i hiref-i Hâssa defterlerinin birkaçı hariç çoğunluğu, resmi bir yazı şekli olan ve Osmanlı döneminde maliye, defterhane ve vakıf dairelerinde kullanılan Siyakat yazı türü ile ele alınmıştır.¹³ Bazı defterler ise nesih ve rika hattıyla yazılmıştır.¹⁴ TSMA, D. 9612 numarada yer alan defter haricinde Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerinde cemaat adı verilen sanat dallarının isimleri Farsça terimlerle ifade edilmiştir. TSMA, D.1406'da kayıtlı olan H. 1206/M. 1791 tarihli defterde ise Farsça yazılan sanat dallarının hemen üzerine Türkçe karşılıkları yer almıştır. Örneğin katibân-ı kütüb cemaati için 'kitap yazarlar', postindûzân için 'kürkçü', kardgerân için ise 'bıçakçı' gibi ibareler yazılmıştır.

Defterlerde yer alan maaş gibi sayısal ifadeler de Osmanlı devlet muhasebesinde kullanılan *divan rakamları* diğer adıyla *siyakat rakamları* kullanılarak ele alınmıştır. Bu rakamlar Arapça'da sayıları bildiren kelimelerin içinden birkaçının terkihiyle oluşturulmuştur.¹⁵ Bazı defterlerde de verilen sayısal ifadeler Türkçe yazı ile yazılmıştır.¹⁶

Ehl-i hiref defterlerinin ilk sayfalarında "*defter-i mevâcib-i cemâat-i hademe-i ehl-i hiref-i hâssa der vâcib-i masar/ recec/ reşen/ lezez sene...*" ifadeleri yer alır. Müstakil olan defterlerin ise hem kapaklarında hem defterin ilk sayfasında da aynı ibare yer almaktadır.

Bir defter genelde üç aylık bir dönemin hesabını içermektedir. Üç aydan oluşan bu dönemler hicri ayların bazılarının ilk bazılarının da son harfleri alınarak isimlendirilirdi. Masar, recec, reşen ve lezez mevâcibi gibi. Genel durum böyle olmakla birlikte bazı defterlerde bu kısaltmalar kullanılmadan doğrudan hicri ayların isimleri yazılmıştır. Muharrem, recep, ramazan mevâcibi gibi.¹⁷ Ayrıca bazı defterler üç aylık bir dönemi değil de recec+reşen ya da recec+reşen+lezez gibi birkaç dönemi de içine alacak şekilde oluşturulmuştur.¹⁸ 17. yüzyıl sonlarına tekabül eden bazı defterler de bir yıllık olarak düzenlenmiş, masar+recec+reşen+lezez olmak üzere dört dönemi de içine almıştır.¹⁹

Defterlerde zikredilen başlıktan sonra *Cemâat-i kâtibân-ı kütüb-i hâssa, cemâat-i mücellidân-ı hâssa* gibi adlarla sanat dalları zikredilir. Cemâat adıyla yazılan bu sınıflar Ortalama 43 tane olup bunlar genel olarak şu sırayı takip ederler: Kâtibân-ı Kütüb, Mücellidân, Külâhdûzân, Zerdûzân, Nakkâşân, Gazzâzân, Zergerân, Hakkâkân, Sikkekünân, Zernişânyân, Kündekârân, Postîndûzân, Şemşîrgerân, Kârdgerân,

¹³ Dündar Günday, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*, (Ankara: TTK, 1989), 1.

¹⁴ BOA, TSMA.D. 9706/4; TSMA. D. 9706/1; TSMA.D. 9612; TSMA. D. 9706/1; TSMA. D. 9613/3; TSMA. D. 9613/13; TSMA. D.1406.

¹⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, (Ankara: TTK, 2013), 66; Salahaddin Elker, *Divan Rakamları* (Ankara: TTK, 1953), 31.

¹⁶ BOA, TSMA. D. 9706/4; TSMA. D. 9706/1; TSMA. D. 9612/1.

¹⁷ BOA, TSMA. D. 808/1.

¹⁸ BOA, YB.04. D. 70; YB. 04. D. 69.

¹⁹ Sakine Akcan Ekici, "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 53.

Bozdoğanîyân, Niyâmgerân, Kemângerân, Tîrgerân, Siperdûzân, Kazgânyân, Çilingîrân, Dımışkîgerân, Saztırâşân, Neccârân, Camgerân, Harrâtîn, Mûzedûzân, Debbâğîn, Kemhâbâfân, Kadifebâfân, Nakşebdân, Sîmkeşân, Zerkûbân, Abâbâfân, Sorguçiyân, Câmeşûyân, Kâşîgerân, Buhûrciyân, Cerrâhîn, Çırağçıyân, Bûriyâbâfân, Kûştîgirân ve Mûteferrik cemaati.

Defterlerde yer alan her bir sınıfın altında ilk isim sanatkârın ismi olmak üzere ikinci isim babasının olup bin, ibn, veled-i gibi Arapça oğul, oğlu anlamına gelen tabirler yazılmıştır. Daha sonra şayet mevcutsa sanatkarların serbölük, seroda, kethüda, yiğitbaşı, nakkâş, musavvir, ağa, pîr gibi ünvan ve lakapları verilmiştir. Bazen de nereli olduklarına dair bilgileri de defterlerde -özellikle 16. yüzyıla ait olan defterlerde- yer almaktadır. Ali Macar, Haydar Arnavud, Mehmed Bosna gibi.²⁰ Daha sonra sanatkârların aldıkları ücretler divan rakamları ile yazılmıştır. Alınan ücretin cinsi hicri 12. asrın sonlarına kadar akçe, sonrasında ise kuruştur.²¹ Tüm bu bilgiler her satıra beş kişi gelecek şekilde yazılmıştır.

Defterlerde bazen sanat dalının adı yazılı olmasına rağmen altında herhangi bir sanatkârın ismi bulunmamaktadır.²²

Tümünde olmamakla birlikte çoğu cemaatin şakirdân denilen talebe diyebileceğimiz bir alt sınıfı da mevcuttur. Ustaların yer aldığı cemaatten hemen sonra gelen bu sınıf, defterlerde *cemâat-i şagirdân-ı mezkûrîn* yahut *şakirdân-ı mücellidân-ı/kâtîbân-ı Kütüb-ı hâssa* diye geçmektedir.

Defterlerde genel olarak sanat dalları ve bu sanat dallarında çalışan usta ve şakirdler ile onların aldıkları ücretleri bulunmaktadır. Bununla birlikte çoğu defterde sanatkârlar hakkında ek bilgiler de yer alıyor. Sanatkârların genelde isimleri üzerine yazılan ve derkenar denilen küçük fakat önemli notlar bulunmaktadır. İsim ve ücrete nazaran daha küçük ebatlarda yazılan bu notların okunması oldukça güç olmaktadır. Bununla birlikte hem teşkilat hem de sanatkârlar hakkında bazen önemli bilgiler içermektedirler. Örneğin sanatkârların teşkilata ne zaman ve kimin vesilesiyle dâhil oldukları, ücretlerini ne şekilde, kimin eliyle aldıkları, teşkilattan ne zaman ayrıldıkları yahut vefat tarihleri gibi sanatkârlar hakkında bulunabilecek önemli bilgiler yer almaktadır.²³ Verilen bu bilgiler 16. yüzyıla ait defterlerde daha fazla ve detaylı iken 17. ve 18. yüzyıla ait olan defterlerde çok daha azdır. Hatta bazı defterlerde sadece sanatkârların isimleri ile aldıkları ücretler zikredilmiştir. Örneğin 16. yüzyıla ait olan 1526 tarihli defterde kılıç yapan ustalardan yani şemşîrgerlerden biri hakkında verilen detaylı bilgi şu şekildedir: *Halil bin Şeyh Hasan Tebrizî, on dört akçe, Tebriz'den sürgün gelip, Amasya'da cihet olunmuş. Mukaddema ulûfesin Edirne hassâ haracından alıp, ba'dehû mezkûr*

²⁰ BOA, TSMA. D. 9612, s. 9a-b, 2b.

²¹ Rıfıkı Melûl Meriç, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar* (Ankara: Ankara Üniv. Yay., 1953), s. VII.

²² BOA, TSMA. D. 489, s. 9b.; BOA, MAD.D. 6928, s. 139b, 151b.

²³ Örneğin "Osman Ali, müteveffâ şûd fî 5 L sene 1060" TSMA, D. 9613/6.

*deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Safer sene 927. Ber-mucib-i ruznâme.*²⁴ Burada görüldüğü üzere sanatkârın ismi nereden, ne şekilde geldiği tarihi ile birlikte verilmiştir.

Ehl-i Hiref Teşkilatı üyeleri de gerektiğinde seferlere iştirak ediyordu. Bu durumu defter örneklerinde görmek mümkündür. Bu durum defterlerde bayrak işareti şeklinde ya da derkenar olarak isimleri üzerine düşülen *seferde yazısı* ile gösterilmiştir.²⁵ Defterlerde teşkilat üyelerinin ücretlerini ne şekilde aldıkları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bu da yine isimleri üzerine düşülen notlarda belirtilmiştir. Örneğin *be-hôd* yani kişinin ücretini kendi eliyle aldığı ya da *be-yed-i...*, *be-dest-i...* gibi ifadeler ile de ücretlerini bir kişi vasıtasıyla aldıkları ifade edilmiştir.²⁶ Ayrıca sanatçıların ücretlerine yapılan zam da defterlerde *ziyade şûd* tabiri ile gösterilmiştir.²⁷

Bazı defterlerde de isimlerin üzerinde münferit bir *mim* harfi konulmuştur. Bunun *mevcud* kelimesinin kısaltılmışı olduğu, defterlerde yer alan üçgen şeklindeki üç nokta işareti de ismi geçen sanatkârın mevcut olmadığını gösterdiği ifade edilmiştir.²⁸

4. Defterlerin Değerlendirilmesi Hususunda Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar

Tarih yazımında arşiv kaynaklarına ulaşım onları kullanmak ne kadar mühim ise ulaşılan kaynakları doğru bir biçimde ele alıp değerlendirmek de o kadar önem arz etmektedir.

Arşivlerde yapılan araştırmalar neticesinde Ehl-i Hiref-i Hâssa teşkilatına ait birincil derecede kaynak teşkil eden maaş defterlerinin bir kısmının tez ya da makale olarak çalışıldığı, fakat bunların değerlendirilmesi hususunda birtakım bilgilerin eksik veyahut yanlış olarak çalışmalarda yer aldığı görülmüştür. Söz konusu defterlerde yer alan bilgiler daha sağlam ve doğru bir şekilde ele alınırsa yapılan çalışmaların daha isabetli olacağı kanısındayız.

Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerinin değerlendirilmesi hususunda dikkat edilmesi gereken konuların başında şüphesiz okunması güç olan siyakat yazısından dolayı olabilecek yanlış okumaların önüne geçmek gelmektedir. Çünkü bu yazı türünde çoğu zaman noktalama işaretleri kullanılmadığından bir harf, birkaç harf yerine geçebilmektedir. Örneğin ‘be’ harfi hem ‘be’ hem ‘pe’, ‘te’, ‘se’ hatta ‘nûn’ harfi olarak bile okunabilmektedir. Güç olan bu durumu çözmek için de çalışılacak olan defterlerin bir önceki ya da bir sonraki tarihli diğer örneklerine veya yakın tarihli başka defter örneklerine bakmak elzem olmaktadır. Zira çoğu defter siyakat hattı ile yazılmakla birlikte bazı defterler daha önce de ifade edildiği üzere nesih gibi daha okunaklı yazı türü ile yazılmıştır.

²⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı “Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri”, 41.

²⁵ BOA, YB. 04. D. 55; TSMA, D. 9613/4; TSMA, D. 9613/2.

²⁶ BOA, MAD. D. 3697, s. 20.

²⁷ Rıfki Melül Meriç, *Türk Nakış San'atı*, s.VII.

²⁸ Yaşar Bülbül, “Osmanlı Devleti’nin Muhasebe Sistemi: 1300-1600” (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 139.

Ayrıca bir liste olarak sunulacak olan defterlerin künyelerinde de görülebileceği üzere çoğu defterlerin tarihi sıralamayı takip ettiği müşahade edilmiştir. Bu sıralama göz önüne alınarak hatalı okumaların önüne geçilebilmektedir. Defterlerde yer alan teşkilat üyelerinin yani sanatkarların isimlerinin doğru okunması ile ilgili olarak da bu sıralamayı takip etmek önemlidir. Defterlerin çoğu -en azından 17. yüzyıla ait olanların- birbirini takip eden yıllarda tutulduğu görülmüştür. Bu durum yanlış okumaların önüne geçebilmenin yanı sıra bize ayrıca bir sanatkar ismini takip edebilme şansı vermektedir. Örneğin bir sanat dalında tarihi süreç içerisinde hangi isimler yer almış, kimler hangi ünvanları, ne kadar süre ile kullanmış ve söz konusu sanat dalı ne kadar süre ile teşkilatta varlık göstermiş bu merhalelerin hepsini takip etmek mümkün olabilmektedir.²⁹

Göz ardı edilmemesi gereken bir husus da defterleri yazan katiplerin yapabildikleri hatalardır. Bunlar sanatkar isimlerinin eksik ya da yanlış şekilde yazılması, bazen de defter sonunda yapılan hesapların yanlış yapılması gibi hatalardır.

Arşivde defter kataloglaması yapılırken yapılan hatalara ve değişikliklere de dikkat etmek gerekmektedir. Örneğin defterin açıklama kısmına konulan defterin içeriği ve tarihlendirilmesi gibi konularda yanlışlıklar yapılabilmektedir. Ayrıca defterlerin karışık olması hasebiyle Ehl-i Hiref'in yer aldığı bir defterin ilk sayfası farklı bir tarihi gösterirken hemen akabindeki sayfada başka bir tarihlendirme olabilmektedir. Örneğin "Ehl-i Hiref 1031 lezez mevâbi" diye belirtilen kapak sayfası diyebileceğimiz ilk sayfadan sonra karşımıza açıklama kısmının da yer aldığı sayfada "Ehl-i Hiref 1036 lezez mevâcibi" bilgisi çıkmaktadır. Defterin geneline bakıldığında bunun 1036 lezez mevâcibi olduğu görülmektedir.³⁰

Dikkat edilmesi gereken bir husus da bir sanat dalında çalışan sanatkarların sayılarının doğru şekilde tespit edilmesidir. Daha önce ifade edildiği üzere Ehl-i Hiref-i Hassa Teşkilatı içerisinde birçok sanat dalı bulunmaktadır. Ortalaması 43 olan bu sanat dallarının her birinde usta ve talebe diyebileceğimiz, şakirdân adıyla iki sınıf bulunmaktadır. Her sanat dalının farklı sayılarda çalışanı vardır. Hangi sanat dalında kaç sanatkarın olduğunu tespit etmek önem arz etmektedir. Yapılan çalışmaların genelinde sanatkarların sayımında hatalar yapılmıştır. Bunun nedeni, çalışılan defterin bütün olarak değerlendirilmemesi ve defterlerde yer alan isimler üzerindeki ek bilgilerin okunulmaması yahut bunlara yeterince dikkat edilmemesidir. Örneğin teşkilatta liyakatini ispatlayan bir şakird usta sınıfına geçebiliyor veya tam tersi de olabiliyordu.³¹ Bir sanat dalından başka bir sanat dalına geçiş de söz konusu idi. Bu durumlar genelde sanatkarların

²⁹ Örneğin 17. Yüzyıl mücellitlerinden Mehmed b. Yadiğâr ilk olarak 1626 tarihli ehl-i hiref defterinde mücellitlerin usta sınıfında yer almıştır. 1635'te serbölük ünvanını almış, 1650'de ise ciltçilerin başı olan sermücellid Mehmed b. Abdi'nin vefatıyla sermücellid unvanı ile ciltçilerin başına geçmiştir. Akabinde Mehmed b. Yadiğâr'ın iki yıl gibi kısa bir süre sonrasında vefat etmiş olduğu bilgisini 1063/1653 tarihli ehl-i hiref defterinde ismi üzerine düşülen nottan görebilmek mümkündür. (Sakine Akcan Ekici, "17. Yüzyıl Saray Mücellitleri," *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6:86 (Aralık 2018), 226-227. (erişim 01.03.2024).

³⁰ BOA, *MAD. D.* 6299, Sayı No. 2-4.

³¹ Rıfki Melül Meriç, *Türk Nakış San'atı*, VI.

isimleri üzerine küçük bir yazı ile not düşüldü. Mesela Nakkâş Ali isimli bir sanatkâr 1005/1596 tarihli bir defterde nakkaşlar sınıfının hem usta hem de şakirdân sınıfında yer almıştır. Usta sınıfında ismi üzerine düşülen notta ‘*an şakirdân amed*’ ve şakirdan sınıfında ise ‘*reft be-üstadân*’ ibareleri ile nakkaşın terfi ederek usta sınıfına geçtiği müşahede ediliyor.³² Fakat isim üzerindeki küçük not dikkate alınmadığında isim iki defa sayılmış olur. Ayrıca defterlerde bir sanatkârın vefatı ile ismi üzerine ‘*el müteveffâ*’ notu düşüldü.³³ Söz konusu bu bilgiler göz ardı edildiğinde teşkilatta çalışanlar içerisinde vefat eden isim de sayılıyor. Ayrıca yukarıda Ehl-i Hiref Teşkilatında bir sanat dalından diğerine geçişlerin olduğu ifade edilmişti. Fakat çoğunlukla teşkilatta yer alan ve çeşitli sanat dallarının bir arada bulunduğu *müteferrik* sınıftan diğer sanat dallarına geçişlerin olduğu gözlenmektedir. Bu durum da birçok defterde müteferrik sınıftan geldiğini bildiren ‘*an müteferrik âmed*’ ibaresi ile belirtilmiştir.³⁴ Burada da bu notlar okunmadığında aynı isim hem müteferrik sınıfında hem de geçiş yaptığı sınıfta yer aldığından iki defa sayılmış olunuyor.

Yapılan bilimsel çalışmalarda terminolojiye de hâkim olmanın önemi bilinmektedir. Zikredilen defterlerin değerlendirilmesi hususunda da bu durum göz ardı edilmemelidir. Bazı Ehl-i Hiref defterlerinin son sayfalarında *ibtidâ-î mevâcib-i mezkurin ki be cemâat-i hademe-i ehl-i hiref ilhak şoden fermûde ‘an mahlûlât-ı cemâati mezkûre ber müceb-i tezkire-i reisülküttab-ı divân-ı âli bâ-tevârih-i muhtelife*³⁵ gibi açıklamalar yazılmıştır. Ardından da çeşitli sanat dallarından mahlûl edilen sanatkâr isimleri yer almıştır. Örneğin 1042/1632 tarihli defterin sonunda “*mahlûlât-ı hademe-i ehl-i hiref vâcib-i recec sene 1042*” yazıldıktan sonra farklı sanat dallarından on sekiz kişinin adı zikredilmiştir. Söz konusu defter detaylı incelendiğinde bu kişilerin kendi sınıflarında isimleri yazılmış ve üzerine de *reft* yani *ayrıldı* ibaresi konulmuştur. Neticede de son sayfada isimleri ve meslekleri yazılarak bu on sekiz kişi buldukları sınıflardan ayrılmışlardır.³⁶ Burada *reft*, *mahlûl* gibi kavramaların bilinmemesi bu sanatkâr isimlerinin iki kez sayılmasına sebep olacaktır. Söz konusu durumların tümüne dikkat edildiğinde çalışılan dönem içerisinde hangi sanat dalında kaç usta ve kaç şakird istihdam ediliyordu? Bunun doğru tespiti daha kabil olacaktır.

5. Künyeleri Verilen Defterlerin Listeleri Hakkında

Farklı fonlarda yer alan Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerinin kolay ulaşılabilir olması için tüm defterler 16, 17 ve 18. yüzyıllara ait defterler başlığı altında liste halinde

³² BOA, *T SMA. D. 9613/2.*, 3-4.

³³ Ehl-i Hiref Teşkilatı içerisinde gayrimüslimler de bulunmakta idi. Bunların ölmesi durumunda da vefat değil de *mürd* kelimesi kullanılmıştır. Örneğin BOA, *İbnülemin, Saray Mesalihi (İ.E.SM) İ.E.SM.22/2277* numarada kayıtlı “Ehl-i hiref zümresinden Tanaş zimminin “mürd” olmasıyla hıdmeti Şahin zimmiye tevcih olunmasına dair...” bir arz bulunmaktadır.

³⁴ BOA, *T SMA. D. 489.*, s. 10-11; BOA, *MAD.d.5085*, s. 20.

³⁵ BOA, *MAD. D. 6304.*

³⁶ BOA, *T SMA. D. 9604/2.*

aşağıda verilmiştir³⁷. Defterlerin sayılarının fazla olması hasebiyle defterler hakkında çok ayrıntılı bilgi verilememiştir. Fakat yine de defterlerin bulunduğu fonlar, tarihleri, hangi mevâcib dönemine ait olduğu, varak sayıları, hangi hat türü ile yazıldığı gibi bilgiler listelerde yer almıştır. Ayrıca müstakil olmayan Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerine daha rahat ulaşabilmeyi sağlamak için görüntü numarası da ek bilgiler kısmında yer almıştır. 19. yüzyıla ait tek defter olduğu için ayrı bir başlık açılmayıp 18. yüzyıl defterleri içerisinde yazılmıştır.

Tablo 1: 16. Yüzyıla Ait Defterlerin Listesi

S.N ³⁸	Künye	Tarih (Hicrî ve Miladî)	Mevâcib	Ek Bilgiler
1	TSMA. D. 9587	Tarihsiz	x	Defter 7 varak olup nesih hattı ile yazılmıştır ³⁹ .
2	TSMA. D. 9706/4	Tarihsiz	x	Müstakil bir defter olup 10 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁴⁰ .
3	TSMA. D. 8030	Tarihsiz	x	Müstakil olmayıp 11 varaktır. 4. sayfada Ehl-i Hiref'ten bazı sanatkar isimleri zikredilmiştir ⁴¹ .
4	TSMA. D. 10052	919/1513	Masar	Müstakil olup 3 varaktır. Ehl-i Hiref 2. varakta yer almıştır.
5	TSMA. D. 9706/1	932/1526	Rebiülâhir	Müstakil olup 24 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır ⁴² .
6	TSMA. D. 9706/3	952/1545	Masar	Müstakil olup 12 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır ⁴³ .
7	TSMA. D. 9612	965- 966/1557- 1558	Masar+ Recec+ Reşen+	Müstakil olup 10 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır ⁴⁴ . Bir yıllık defterdir.

³⁷ Daha önce Hilal Kazan, yüksek lisans tezinde böyle bir tablo yapmıştır. Arşiv bazlı verdiği tabloda toplam 144 defterin künyeleri ve tarihleri yer almaktadır. Lakin verilen defterlerin çoğuna ulaşamamaktadır. Bkz. Hilal Kazan, "Ehl-i Hiref Defterlerinde Kâtipler.." s. 10-15.

³⁸ Sayı numarası (S.N.).

³⁹ Yapılan araştırmalar neticesinde 16. yüzyıla ait olduğu ifade edilmiştir. Filiz Çağman, "Mimar Sinan Dönemi", 75.

⁴⁰ Filiz Çağman, bu defterin 1526 tarihli defter ile aynı sanat dalları ve sanatkar isimlerini ihtiva ettiğiinden arşiv katalog kayıtlarında muhtemel tarihi aynı yılın tarihi yani 932/1526 olarak belirtmiştir. Filiz Çağman, "Mimar Sinan Dönemi", 75.

⁴¹ *TSMA.D. 9706/4'* de kayıtlı defterde sanat ve sanatkar isimleri aynı olduğundan 16. Yüzyıla ait bir defter olduğu tahmin edilmektedir.

⁴² En erken tarihli defter olup İ. Hakkı Uzunçarşılı tarafından yayınlanmıştır. (İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkarlar) Defterleri", *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C.11/15 (1986): 23-76.

⁴³ Bahattin Yaman bu defteri yayımlamıştır. Fakat defter arşivde 9706/4 değil de 9706/3 numaralı tasniftedir. (Bahattin Yaman, "1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkarları," *Belleten*, 72/ 264 (Ağustos 2008): 501-34.

⁴⁴ Yayınlanan bu defter için bkz. Bahattin Yaman, "1557 Tarihli Ehl i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkarları", *KÖK Araştırmalar*, 8/2 (2006): 5-38.

			Lezez	
8	TSMA. D. 808.	972/1564	Masar	Müstakil olup 12 varaklık bir yoklama defteridir. Teşkilatta ölü ve sağ olanlar tespit edilmiştir.
9	MAD. D. 6196	974/1566	Masar	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmış. Sayı ⁴⁵ 78'den başlıyor.
10	YB.04.D. 20.	997/1589	Reşen, Lezez	Müstakil olmayıp Siyakat hattı ile yazılmıştır. Toplamda 3 defter olup hepsi birbirine karışmış vaziyette ve eksiktir.
11	YB.04. D. 24.	1000/1592	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 3'ten başlıyor.
12	YB.04. D. 24.	1000/1592	Reşen	Müstakil olmayıp siyakat hattı ile yazılmıştır. Ehl-i Hiref farklı farklı sayfalarda yer almış, karışık ve eksiktir.
13	MAD.D.7238	1001/1592	Masar	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 61'den başlıyor.
14	MAD. D. 7238	1001/1593	Recec	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 76'dan başlıyor.
15	MAD. D. 7238	1001/1593	Reşen	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattıyla yazılmıştır. Sayı 91'den başlıyor
16	MAD.D.7238	1001/1593	Lezez	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 106'dan başlıyor.
17	YB. 04.D. 27	1002/1593-1594	Recec	Müstakil olmayıp 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 67'den başlıyor.
18	YB. 04.D. 27	1002/1594	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 82'den başlıyor.
19	YB. 04.D. 27	1002/1594	Lezez	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 95'ten başlıyor.
20	TSMA.D. 9613/8	1004/1596	Reşen	Müstakil olup 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁴⁶ .
21	TSMA.D. 9613/3	1005/1596	Masar	Müstakil olup 15 varaktır. Siyakat hattıyla yazılmıştır ⁴⁷ .
22	MAD.D.7257	1005/1596	Masar	Müstakil olup 17 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
23	TSMA.D.1435	1005/1596	Masar	Müstakil olup 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
24	YB.04.D. 32	1008/1600	Lezez	Müstakil olmayıp karmaşık bir defterdir. Sadece bir sayfada (s.75) Ehl-i Hiref 11 kişi olarak verilmiştir.

⁴⁵ Buradaki Sayı numaraları Osmanlı Arşivi'nde sol taraftaki görüntü numarasını teşkil etmektedir. Bunun verilme nedeni defterlerde varak ve sayfa numaralarının karmaşık olması ve bazen de numaraların hiç yer almamasıdır. Müstakil olmayan Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerine daha rahat ulaşabilmeyi sağlamak için görüntü numarasının verilmesi daha makul görülmüştür. Böylece mufassal defterler içinde Ehl-i Hiref kısmına rahatça ulaşılabilir.

⁴⁶ Sakine Akcan Ekici, *Ehl-i Hiref-i Hâssa Sanatkârları III. Mehmed Dönemi (1596-1601)*. (İstanbul: Lale Yayıncılık, 2020).

⁴⁷ Sakine Akcan Ekici, *Ehl-i Hiref-i Hâssa Sanatkârları III. Mehmed Dönemi*.

Tablo 2: 17. Yüzyıla Ait Defterlerin Listesi

S.N	Künye	Tarih (H. ve M.)	Mevâcib	Ek Bilgiler
1	TSMA. D. 2924	1010/1601	Masar	Müstakil olup 13 varaktır. Cemaat isimleri dışında defter siyakat yazı şekli ile yazılmıştır.
2	D.PYD.35126	1012/1603	Masar	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Cemaat isimleri dışında defter siyakat yazı şekli ile yazılmıştır Sayı 56'dan başlıyor.
3	D.PYD.35126	1012/1603	Recec	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Cemaat isimleri dışında defter siyakat yazı şekli ile yazılmıştır. Sayı 67'den başlıyor.
4	D.PYD.35126	1012/1603-1604	Reşen	Müstakil olmayıp 15 varaktır. Cemaat isimleri dışında defter siyakat yazı şekli ile yazılmıştır Sayı 81'den başlıyor.
5	D.PYD.35126	1012/1604	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Cemaat isimleri dışında defter siyakat yazı şekli ile yazılmıştır Say 100'den başlıyor.
6	MAD. D.7312	1013/1604	Masar	Defter müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 53'ten başlıyor.
7	MAD. D.7312	1013/1604	Recec	Defter müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 65'ten başlıyor.
8	MAD. D.7312	1013/1604-1605	Reşen	Defter müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 77'den başlıyor.
9	MAD. D.7312	1013/1605	Lezez	Defter müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 89'dan başlıyor.
10	TSMA.D.7253	1014/1605	Masar	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
11	MAD. D. 3697	1014/1605-1606	Reşen	Müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
12	YB.04.D.36/2	1015/1606	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattıyla yazılmıştır. 60. Sayıdan başlıyor.
13	YB.04.D.36/2	1015/1606	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 73'ten başlıyor.
14	YB.04.D.36/2	1015/1606-1607	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 85'ten başlıyor.
15	YB.04.D.36/2	1015/1607	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 97'den başlıyor.
16	TSMA.D.9613/7	1015/1606	Recec	Müstakil olup 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
17	MAD.D.5085	1016/1607	Masar	Müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
18	D.KRZ. D.33121	1016/1607	Recec	Müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
19	MAD.D. 4586	1016/1608	Lezez	Müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.

20	YB.04.D.37	1019/1610	Masar	Müstakil olmayıp 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 63'ten başlıyor.
21	YB.04.D.37	1019/1610	Recec	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 78'den başlıyor.
22	YB.04.D.37	1019/1610	Reşen	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 92'den başlıyor.
23	YB.04.D.37	1019/1610-1611	Lezez	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 106'dan başlıyor.
24	YB.04.D.39	1020/1611	Masar	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 63'ten başlıyor.
25	YB.04.D.39	1020/1611	Recec	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 77'den başlıyor.
26	YB.04.D.39	1020/1611	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 90'dan başlıyor.
27	YB.04.D.39	1020/1611-1612	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 103'ten başlıyor.
28	MAD.D.7181	1022/1613	Masar	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 58'den başlıyor.
29	MAD.D.7181	1022/1613	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 72'den başlıyor.
30	MAD.D.7181	1022/1613	Reşen	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 85'ten başlıyor.
31	MAD.D.7181	1022/1613-1614	Lezez	Müstakil olmayıp Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 99'da sadece Ehl-i Hiref'in ismi zikredilmiş.
32	YB.04.D.41	1025/1616	Masar	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 50'den başlıyor.
33	YB.04.D.41	1025/1616	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 64'ten başlıyor.
34	YB.04.D.41	1025/1616	Reşen	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 78'den başlıyor.
35	YB.04.D.41	1025/1616-1617	Lezez	Müstakil olmayıp 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 92'den başlıyor.
36	T SMA.D. 10010	1027/1617-1618	Masar	Defter müstakil olup 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁴⁸ .
37	YB.04.D.42	1029/1620	Masar	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 58'den başlıyor.
38	YB.04.D.42	1029/1620	Recec	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 72'den başlıyor.
39	YB.04.D.42	1029/1620	Reşen	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 86'dan başlıyor.
40	YB.04.D.42	1029/1620	Lezez	Müstakil olmayıp 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 100'den başlıyor.

⁴⁸ Tez olarak yayınlanan bu defter için bkz. Fatih Özdemir, "1027 h./1617-1618 m. ve 1035 h./1625-1626 m. Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine göre Osmanlı saray sanatçıları," (Yüksek lisan tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ün v., 2017).

41	MAD.D. 5415	1029/1620	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 113'ten başlıyor.
42	MAD.D. 5415	1030/1621	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 126'dan başlıyor.
43	MAD.D.5415	1030/1621	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 139'dan başlıyor.
44	MAD.D.7443	1030/1621	Lezez	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁴⁹ .
45	MAD.D. 6304	1031/1622	Masar	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 41'den başlıyor.
46	MAD.D. 6304	1031/1622	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 55'ten başlıyor.
47	MAD.D. 6304	1031/1622	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 69'dan başlıyor.
48	MAD.D. 6304	1031/1622	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 82'den başlıyor.
49	TSMA. D. 3494	1033/1624	Recec	Defter bir varaktır. Sadece cemaat isimleri verilmiş olup kişi sayısı yazılmış ve alınan ücret verilmiştir. Şahıs isimleri yok.
50	TSMA. D. 2993	1033/1624	Lezez	Defter müstakil olup 10 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
51	TSMA. D.489	1033/1624	Lezez	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
52	MAD.D.7444	1035/1626	Reşen	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 2'den başlıyor ⁵⁰ .
53	MAD.D.7444	1035/1626	Lezez	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 16'dan başlıyor.
54	MAD.D. 6299	1036/1626	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 169'dan başlıyor.
55	MAD.D. 6299	1036/1626-1627	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 182'den başlıyor.
56	MAD.D. 6299	1036/1627	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 28'den başlıyor.
57	MAD.D. 6299	1036/1627	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 1'den başlıyor.
58	MAD.D. 827	1038/1629	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 310'dan başlıyor.
59	YB.04.D. 49	1039/1629-1630	Masar, Reşen ve Lezez	Müstakil olmayıp 3 mevâcib defteridir. Baş ve sonu karışmış bir defterdir. O nedenle varak ve sayı numarası belirtilmemiştir.
60	YB.04.D.46	1039/1629-1630	Recec	Müstakil olup 17 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.

⁴⁹ Tez olarak çalışılan bu defter için bkz. Neslihan Süleyman, "XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Saray Sanatkarları (TSMA D. 1435 ve MAD 7443 Numaralı Defterlerin Değerlendirilmesi)," (Yüksek lisan tezi, Gazi Ün., 2015).

⁵⁰ Tez olarak yayınlanan bu defter için bkz. Fatih Özdemir, (a.g.t).

61	MAD.D.6137	1040/1630-1631	Recec	Defter Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 68'den başlıyor.
62	MAD.D.6137	1040/1631	Reşen	Defter Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 83'ten başlıyor.
63	MAD.D.6137	1040/1631	Lezez	Defter Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 97'den başlıyor.
64	YB.04.D.50	1041/1631	Masar	Defter Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 52'den başlıyor.
65	YB.04.D.50	1041/1631-1632	Recec	Defter Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 66'dan başlıyor.
66	YB.04.D.50	1041/1632	Reşen	Defter Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 81'den başlıyor.
67	YB.04.D.50	1041/1632	Lezez	Defter Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 94'ten başlıyor.
68	TSMA.D.9604/2	1042/1632	Masar	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
69	YB.04.D.52	1045/1635	Masar	Defter Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 212'den başlıyor.
70	YB.04.D.52	1045/1635	Recec	Defter Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 225'ten başlıyor.
71	YB.04.D.52	1045/1635-1636	Reşen	Defter Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 239'dan başlıyor.
72	YB.04.D.52	1045/1636	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 252'den başlıyor.
73	YB.04.D.53	1047/1637	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 59'dan başlıyor.
74	YB.04.D.53	1047/1637	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 73'ten başlıyor.
75	YB.04.D.53	1047/1637-1638	Reşen	Defter Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 86'dan başlıyor.
76	YB.04.D.53	1047/1638	Lezez	Müstakil olmayıp 18 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 99'dan başlıyor.
77	TSMA. D. 9613/12	1047/1638	Lezez	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
78	YB.04.D.55	1048/1638	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 49'dan başlıyor. Seferde tutulan bir defterdir.

79	YB.04.D.55	1048/1638	Masar	Defter Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 62'den başlıyor.
80	YB.04.D.55	1048/1638	Recec	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 74'ten başlıyor.
81	YB.04.D.55	1048/1638-1639	Reşen	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 84'ten başlıyor.
82	YB.04.D.55	1048/1640	Lezez	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 95'ten başlıyor.
83	YB.04.D.56	1051/1641	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 76'dan başlıyor.
84	YB.04.D.56	1051/1641	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 88'den başlıyor.
85	YB.04.D.56	1051/1641-1642	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 99'dan başlıyor.
86	YB.04.D.56	1051/1642	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 112'den başlıyor.
87	YB.04.D.57	1052/1642	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 71'den başlıyor.
88	YB.04.D.57	1052/1642	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 83'ten başlıyor.
89	YB.04.D.57	1052/1642	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 96'dan başlıyor.
90	YB.04.D.57	1052/1643	Lezez	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 108'den başlıyor.
91	YB.04.D.58	1054/1644	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 207'den başlıyor.
92	YB.04.D.58	1054/1644	Recec	Müstakil olmayıp 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 220'den başlıyor.
93	YB.04.D.58	1054/1644	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 234'ten başlıyor.
94	YB.04.D.58	1054/1644-1645	Lezez	Müstakil olmayıp 15 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 3'ten başlıyor.
95	YB.04.D.59	1056/1646	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 71'den başlıyor.
96	YB.04.D.59	1056/1646	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 83'ten başlıyor.
97	YB.04.D.59	1056/1646	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 96'dan başlıyor.
98	YB.04.D.59	1056/1646-1647	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 108'den başlıyor.
99	MAD.D.5723	1057/1647	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 63'ten başlıyor.
100	MAD.D.5723	1057/1647	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 76'dan başlıyor.
101	MAD.D.5723	1057/1647	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 89'dan başlıyor.

102	MAD.D.5723	1057/1647-1648	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 101'den başlıyor.
103	MAD.D.7310	1059/1649	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 43'ten başlıyor.
104	MAD.D. 7310	1059/1649	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 56'dan başlıyor.
105	T SMA. D.487	1059/1649	Masar	Defter müstakil olup 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
106	T SMA.D.488	1059/1649	Reşen	Defter müstakil olup 14 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
107	MAD.D.7310	1059/1649	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 69'dan başlıyor.
108	MAD.D.7310	1059/1649-1650	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 82'den başlıyor.
109	T SMA. D. 3410	1060/1650	Masar	Defter müstakil olup 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
110	T SMA. D.9613/10	1060/1650	Reşen	Defter müstakil olup 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
111	T SMA. D. 486	1061/1650-1651	Masar	Defter müstakil olup 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
112	MAD.D.6138	1063/1652-1653	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 65'ten başlıyor.
113	MAD.D.6138	1063/1653	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 78'den başlıyor.
114	MAD.D.6138	1063/1653	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 91'den başlıyor.
115	MAD.D.6138	1063/1653	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 104'ten başlıyor.
116	YB.04.D.63	1064/1653-1654	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 69'dan başlıyor.
117	YB.04.D.63	1064/1654	Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 81'den başlıyor.
118	YB.04.D.63	1064/1654	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 93'ten başlıyor.
119	T SMA.D. 9613/1	1064/1654	Reşen	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
120	YB.04.D.63	1064/1654	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 105'ten başlıyor.
121	T SMA.D.9613/4	1065/1655	Reşen	Defter müstakil olup 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
122	T SMA.D.9613/9	Tarihsiz	x	Defter müstakil olup 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Fakat karmaşık ve eksik bir defterdir.
123	T SMA.D.9613/2	1066/1656	Recec	Defter müstakil olup 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
124	T SMA.D. 9613/11	1066/1656	Masar	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.

125	TSMA.D.9613/5	1066/1656	Lezez	Defter müstakil olup 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
126	YB.04.D.67	1067/1657	Lezez	Müstakil olmayıp sayfaları karışmıştır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 25'ten başlıyor.
127	MAD.D. 6300	1068/1657-1658	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 69'dan başlıyor.
128	MAD.D.6300	1068/1658	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 82'den başlıyor.
129	MAD.D.6300	1068/1658	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 95'ten başlıyor.
130	MAD.D.6300	1068/1658	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 107'den başlıyor.
131	YB.04.D.65	1070/1659	Masar	Defter müstakil olmayıp sayfaları karışıktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 125'ten başlıyor.
132	YB.04.D.65	1070/1660	Recec	Defter müstakil olmayıp sayfaları karışıktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 112'den başlıyor.
133	YB.04.D.65	1070/1660	Lezez	Müstakil olmayıp sayfaları karışıktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 102'den başlıyor.
134	YB.04.D.67	1071/1660	Masar	Defter sayfaları karışık olup siyakat ile yazılmıştır. Müstakil olmayıp Sayı 60'dan başlıyor.
135	YB.04.D.67	1071/1661	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp sayfaları karışıktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 49'dan başlıyor.
136	YB.04.D.67	1071/1661	Lezez	Müstakil olmayıp sayfaları karışıktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 36'dan başlıyor.
137	MAD.D.6915	1072/1661-1662	Masar+ Recec	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 34'ten başlıyor.
138	MAD.D.6915	1072/1662	Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 46'dan başlıyor.
139	MAD.D.7166	1073/1662	Masar	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁵¹ .
140	MAD.D.7166	1073/1662-1663	Recec	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁵² .
141	MAD.D.7250	1073/1663	Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 1'den başlıyor.
142	MAD.D.7166	1073/1663	Lezez	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁵³ .

⁵¹ Bu defterin görüntüleri kapatıldığı için sayı numarası verilememiştir.

⁵² Bu defterin görüntüleri kapatıldığı için sayı numarası verilememiştir.

⁵³ Bu defterin görüntüleri kapatıldığı için sayı numarası verilememiştir.

143	YB.04.D.69	1078/1667	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 123'ten başlıyor.
144	YB.04.D.69	1078/1667-1668	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 2'den başlıyor.
145	YB.04.D.69	1078/1668	Lezez	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 146'dan başlıyor.
146	YB.04.D.70	1079/1668	Masar	Müstakil olmayıp 11 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 35'ten başlıyor.
147	YB.04.D.70	1079/1668-1669	Recec+ Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 46'dan başlıyor.
148	MAD.D.2308	1081/1670	Masar	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 70'ten başlıyor.
149	MAD.D.2308	1081/1670	Recec	Müstakil olmayıp 13 varaktır Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 83'ten başlıyor.
150	MAD.D.2308	1081/1670-1671	Reşen	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 96'dan başlıyor.
151	MAD.D.2308	1081/1671	Lezez	Müstakil olmayıp 13 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 109'dan başlıyor.
152	YB.04.D.72	1082/1671	Masar	Müstakil olmayıp 12 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 53'ten başlıyor ⁵⁴ .
153	YB.04.D.72	1082/1671	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 65'ten başlıyor ⁵⁵ .
154	YB.04.D.72	1082/1671-1672	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 71'den başlıyor.
155	YB.04.D.72	1082/1672	Lezez	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 78'den başlıyor.
156	YB.04.D.72	1083/1672	Masar	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 233'ten başlıyor.
157	YB.04.D.72	1083/1672-1673	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 240'tan başlıyor.
158	YB.04.D.72	1083/1673	Lezez	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 249'dan başlıyor.
159	MAD.D.6928	1084/1673	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 68'den başlıyor.
160	MAD.D.6928	1084/1673-1674	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 74'ten başlıyor.
161	MAD.D.6928	1084/1674	Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 80'den başlıyor.
162	MAD.D.6928	1085/1674	Masar+ Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 217'den başlıyor.

⁵⁴ Bir yoklama defteri olup ilk sayfaya “yoklamadan önce” ibaresi eklenmiştir.

⁵⁵ Bir yoklama defteri olup ilk sayfaya “yoklamadan sonra” ibaresi eklenmiştir.

163	MAD.D.6928	1085/1674-1675	Lezez	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 224'ten başlıyor.
164	YB.04.D.76	1088/1677	Masar+ Recec	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 124'ten başlıyor.
165	YB.04.D.76	1088/1677-1678	Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 117'den başlıyor.
166	YB.04.D.76	1089/1678	Masar+ Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 111'den başlıyor.
167	YB.04.D.76	1089/1678-1679	1089 Lezez+ 1090 Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 105'ten başlıyor.
168	YB.04.D.78	1090/1679	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 72'den başlıyor.
169	YB.04.D.78	1090/1679-1680	1090 Lezez+ 1091 Masar	Defter Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 80'den başlıyor.
170	YB.04.D.78	1091/1680	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 87'den başlıyor.
171	YB.04.D.81	1097/1685-1686	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 30'dan başlıyor.
172	YB.04.D.81	1097/1686	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 122'den başlıyor.
173	YB.04.D.81	1097/1686	Lezez	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 129'dan başlıyor.
174	MAD.D.6292	1098/1686-1687	Masar+ Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 9 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 41'den başlıyor.
175	T SMA.D. 9613/6	1099/1688	Reşen	Defter müstakil olup 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
176	MAD.D.3738	1101/1690-1691	1101 Reşen+ Lezez+ 1102 Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 28'den başlıyor.
177	MAD.D.3738	1102/1691	1102 Recec 1103+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 115'ten başlıyor.
178	MAD.D.3738	1102/1691	1102 Lezez +1103 Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 181'den başlıyor.
179	YB.04.D.82	1103/1691-1692	Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 118'den başlıyor.

180	T SMA.D.6505	1103/1691-1692	Recec+ Reşen	Defter müstakil olup 3 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır ⁵⁶ .
181	YB.04.D.82	1103/1692	Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 124'ten başlıyor.
182	D.PYD.35154	1104/1692-1693	Masar+ Recec+ Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 118'den başlıyor.
183	D.PYD.35154	1104/1693	Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 124'ten başlıyor.
184	D.PYD.35154	1105/1693-1694	Masar+ Recec	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 130'dan başlıyor.
185	D.PYD.35154	1105/1694	Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 136'dan başlıyor.
186	YB.04.D.84	1106/1695	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 78'den başlıyor.
187	YB.04.D.84	1107/1695	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 128'ten başlıyor.
188	YB.04.D.84	1107/1696	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 168'den başlıyor.
189	YB.04.D.85	1108/1696	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 73'ten başlıyor.
190	YB.04.D.85	1108/1697	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 67'den başlıyor.
191	YB.04.D.86	1109/1697	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 71'den başlıyor.
192	YB.04.D.86	1109/1698	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 81'den başlıyor.
193	MAD.D.3733	1110/1698-1699	Masar+ Recec+ Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 88'den başlıyor.
194	MAD.D.3733	1111/1699-1700	Masar+ Recec+ Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 94'ten başlıyor.

Tablo 3: 18. Yüzyıla Ait Defterlerin Listesi

S.N	Künye	Tarih (H. ve M.)	Mevâcib	Ek Bilgiler
1	MAD. D. 3733.	1112/1700	Masar	Defter müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 100'den başlıyor.
2	YB.04. D. 89	1113/1701-1702	Masar+ Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 37'den başlıyor.

⁵⁶ Bir üstteki defter ile aynı tarih ve mevâcibi taşımasına rağmen farklı bir defterdir.

3	YB.04. D. 89	1114/1702-1703	Masar+ Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 93'ten başlıyor.
4	YB.04. D. 91	1115-1116/1703-1704	1115 Reşen+ 1116 Masar+ Recec	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 32'den başlıyor.
5	YB.04. D. 91	1116/1704-1705	Reşen+ Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 87'den başlıyor.
6	YB.04. D. 94	1122-1123/1710-1711	1122 Reşen+ Lezez+ 1123 Masar+ Recec	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 37'den başlıyor.
7	YB.04. D. 94	1124/1712	Masar	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 92'den başlıyor.
8	YB.04. D. 96	1127/1715	Reşen	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 33'ten başlıyor.
9	YB.04. D. 96	1127/1715	Recec	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 77'den başlıyor.
10	YB.04. D. 98	1130/1718	Recec	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 20'den başlıyor.
11	YB.04. D. 99	1131/1719	Recec	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 35'ten başlıyor.
12	YB.04. D. 100	1134/1722	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 39'dan başlıyor.
13	YB.04. D. 101	1135/1723	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 45'ten başlıyor.
14	MAD. D. 3728	1139/1726	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 37'den başlıyor.
15	MAD. D. 204.	1145/1732-1733	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 40'tan başlıyor.
16	MAD. D. 19635	1146/1733-1734	Reşen	Defter müstakil olup 9 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
17	MAD. D. 3735	1147/1734-1735	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 41'den başlıyor.
18	MAD. D. 7479	1148/1735-1736	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 40'tan başlıyor.
19	TT. D. 919	1149/1736-1737	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 40'tan başlıyor.
20	TT. D. 919	1150/1738	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 94'ten başlıyor.
21	TT. D. 919	1151/1739	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 149'dan başlıyor.
22	YB.04. D. 106	1153/1740	Reşen	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 38'den başlıyor.

23	MAD. 688	1154/1741	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 41'den başlıyor.
24	YB.04. D. 107	1155/1742-1743	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 18'den başlıyor fakat geriyeye doğru devam ediyor.
25	YB.04. D. 109	1156/1743-1744	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 44'ten başlıyor.
26	YB.04. D. 110	1163/1750	Lezez	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 49'dan başlıyor.
27	YB.04. D. 110	1164/1751	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 113'ten başlıyor.
28	KK. D. 7224	1169/1755	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 2'den başlıyor.
29	KK. D. 7224	1170/1756	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 61'den başlıyor.
30	KK. D. 7225	1171/1757	Masar	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 13'ten başlıyor.
31	KK. D. 7225	1172/1758	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 74'ten başlıyor.
32	KK. D. 7225	1173/1760	Reşen	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 142'den başlıyor.
33	KK. D. 7226	1174/1761	Lezez	Müstakil olmayıp 5 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 15'ten başlıyor.
34	KK. D. 7226	1176/1762	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 79'dan başlıyor.
35	KK. D. 7226	1177/1763	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 144'ten başlıyor.
36	KK. D. 7227	1178/1764	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 15'ten başlıyor.
37	KK. D. 7227	1179/1765	Masar	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 80'den başlıyor.
38	KK. D. 7228	1182/1768	Masar	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 14'ten başlıyor.
39	KK. D. 7228	1183/1769-1770	Reşen	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 77'den başlıyor.
40	KK. D. 7228	1184/1770-1771	Reşen	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 147'den başlıyor.
41	KK. D. 7229	1185/1772	Lezez	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 184'ten başlıyor.
42	KK. D. 7229	1187/1773-1774	Lezez	Müstakil olmayıp 6 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 112'den başlıyor.
43	KK. D. 7229	1189/1775	Masar	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 45'ten başlıyor.
44	KK. D. 7230	1190/1776	Masar	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 56'dan başlıyor.
45	KK. D. 7231	1191/1777	Masar	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 16'dan başlıyor.
46	KK. D. 7232	1196/1781-1782	Masar	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 14'ten başlıyor.

47	KK. D. 7232	1198/1783-1784	Masar	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 111'den başlıyor.
48	KK. D. 7233	1200/1785-1786	Masar	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 13'ten başlıyor.
49	KK. D. 7233	1201/1786	Masar	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 109'dan başlıyor.
50	KK. D. 7234	1202/1787-1788	Masar	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 13'ten başlıyor ⁵⁷ .
51	KK. D. 7234	1203/1789	Reşen	Müstakil olmayıp 7 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 109'dan başlıyor.
52	KK. D. 7235	1205/1790	Masar	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 14'ten başlıyor.
53	TSMA. D. 1406	1206/1792	Recec	Defter müstakil olup 7 varaktır. Rika hattı ile yazılmıştır ⁵⁸ .
54	KK. D. 7235	1207/1793	Recec	Müstakil olmayıp 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. Sayı 111'den başlıyor.
55	TSMA. D. 9613/13	1211/1796	Recec	Müstakil olup 7 varaktır. Rika hattı ile yazılmıştır ⁵⁹ .
56	D.KRZ.D. 33457	1213/1798	Recec	Defter müstakil olup 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır.
57	D.PYD. 35417	1216/1801	Masar	Defter müstakil olup 8 varaktır. Siyakat hattı ile yazılmıştır. En son Ehl-i Hiref defteridir ⁶⁰ .

⁵⁷ Tez olarak çalışılan bu defter için bkz. Ünal Mamur, “Kâmil Kepeci Tasnifi 7234 No’lu Defterde Ehl-i Hiref,” (Yüksek lisans tezi, Marmara Ün., 1999).

⁵⁸ Farsça yazılan sınıf isimlerinin Türkçe karşılıkları da yazılmıştır.

⁵⁹ Yayınlanan bu defter için bkz. Bahattin Yaman ve M. Sadık Akdemir, “1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkarları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2004): 85-110.

⁶⁰ Yayınlanan bu defter için bkz. Sakine Akcan Ekici, “1801 Tarihli Ehl-i Hiref-i Hâssa Defterinde Osmanlı Devleti’nin Sanatkarları,” *Journal of History School*, 47 (2020), 2187-2221. (erişim 05.05.2024)

Sonuç

Tarih alanında çalışanlar için arşivlerin önemi bilinmektedir. Arşivlerde yapılan araştırmalar neticesinde birçok yeni bilgi gün yüzüne çıkarıldığı gibi devam eden çalışmalar ile literatürde eksik ya da yanlış olarak yer alan bilgiler de daha sağlam ve doğru bir şekilde tespit edilebilmektedir. Yapılan yoğun arşiv araştırmaları neticesinde Osmanlı Sarayı'nın sanat akademisi diyebileceğimiz Ehl-i Hiref-i Hassâ Teşkilatı mensuplarının mevâcib denilen maaş defterlerinin tümü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Arşivde birçok fonda dağınık halde bulunan ve geneli 200-300 varaklık olan defterler içerisinde yer alan, birkaçı tarihsiz olmak üzere 16, 17, 18 ve hatta 19. yüzyıllara ait Ehl-i Hiref-i Hâssa mevâcib defterleri tespit edilmiştir. Tespit edilen bu defterlerin varlığı bize sanatın öncülüğünü yapan Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatının dört asra yakın varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.

Defterler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA) ve Bulgaristan Devlet Arşivi olmak üzere üç arşivde bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Bulgaristan Arşivi'nde yer alan defterlerin kopyaları da Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer almaktadır. Buradaki defterler Bâb-ı Defteri, Kâmil Kepeci, İbnülemin, Maliyeden Müdevver, Yabancı Arşivler, Topkapı Sarayı ve Tapu Tahrir Defterleri fonlarında yer almışlardır.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde -devam eden tasnif çalışmaları neticesinde zaman içinde sayının değişebileceği de göz önünde bulundurularak-tespit edebildiğimiz 275 tane Ehl-i Hiref-i Hâssa defteri bulunmaktadır. Bu defterlerin 24 tanesi 16. yüzyıla aittir. En fazla defterin bulunduğu 17. yüzyıla ait defter sayısı ise 195'tir. 18. yüzyıla ait defter sayısı 57 olup 1 defter de 19. yüzyıla aittir.

Çalışmada 16. yüzyıla ait defterlerin diğer defterlere oranla daha tafsilatlı bilgiler verdiği ve güzel, okunaklı bir hatla yazıldığı görülmüştür. Neredeyse yarısının müstakil olduğu bu defterlerin 11 tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde (TSMA.D), 7 tanesi Yabancı Arşivler (YB.04. D.)'de kalan 6 defter ise Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. D.) içerisinde yer almaktadır.

Defter sayısının en fazla olduğu 17. yüzyılda ise toplam defter sayısı 194 olup bunların 22 tanesi TSMA.D, 66'sı MAD.D, 97'si YB.04.D, 8'i Piyade Mukâbelesi Kalemi Defterleri (D.PYD.) ve 1 tanesi de Küçükruznamçe Kalemi Defterleri (D.KRZ. D.) fonunda bulunmaktadır. Teşkilatta istihdam edilen sanatkarların ve sanat dallarının değişkenlik arz ettiği bu asra ait defterlerin büyük çoğunluğu müstakil olmayan defterlerdir. Ayrıca bazı defterlerin okunması güç, sayfa sayıları da karmaşıktır.

18. yüzyıla ait defterlerin toplamı ise 57'dir. Bunlardan 26'sı Kâmil Kepeci Defter (KK, D), 17'si YB.04.D, 7'si MAD.D, 3'ü Tapu Tahrir Defterleri (TT.D), 2'si TSMA.D, 1'i D.PYD, 1'i de D.KRZ. D. fonlarındadır. Bu defterlerde teşkilatta istihdam edilen sanatkarların sayıları az olup defterlerin varak sayısı da azalmıştır. 19. yüzyıla ait tespit edilen bir defter bulunmaktadır.

Tespit edilen en erken tarihi belli olan defter 932/1526 tarihlidir. En geç tarihli defter ise 19. yüzyıla ait olup 1216/1801 tarihlidir. Bu tarihten sonra teşkilat ile ilgili herhangi bir mevâcib defterine tesadüf edilememiştir. Görüldüğü üzere Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatının ilk nüveleri 15. yüzyılda atılmış olup sanayinin ön plana çıktığı 19. yüzyıla kadar da teşkilat işleyişini devam ettirmiştir.

Teşkilatın varlık gösterdiği süreç içerisinde sanat dallarında ihtiyaca binaen değişmeler olmakla birlikte defterlerde yer alan sanat dalları genelde kitap sanatları, maden, ahşap, silah, dokuma gibi alanlarda olmuştur. Bu alanlarda bulunan sanat dalları defterlerde Farsça olarak yazılmış olup bunlar: Kâtibân-ı Kütüb, Mücellidân, Külâhdûzân, Zerdûzân, Nakkâşân, Gazzâzân, Zergerân, Hakkâkân, Sikkekünân, Zernişânyân, Kündekârân, Postîndûzân, Şemşirgerân, Kârdgerân, Bozdoganıyân, Niyâmgerân, Kemângerân, Tîrgerân, Siperdûzân, Kazgânyân, Çilingîrân, Dımışkîgerân, Saztırâşân, Neccârân, Camgerân, Harrâtîn, Mûzedûzân, Debbâğîn, Kemhâbâfân, Kadifebâfân, Nakşbendân, Sîmkeşân, Zerkûbân, Abâbâfân, Sorguçiyân, Destvâneî, Câmeşûyân, Kâşîgerân, Keçeciyan, Kâlcıyan, Na'lçeciyan, Zırhçıyan ve Kundakçıyan, Serrâcîn, Saatçıyan, Zarfçıyan, Bülbülcıyan, Camgerân, Buhûrcıyan, Cerrâhîn, Çırağçıyan, Bûriyâbâfân, Küştîgirân ve Müteferrik şeklinde geçmektedir.

Ele alınan çalışmada defterlerin ortaya çıkarılmasının yanında dikkatli değerlendirilmesi hususu da ele alınmıştır. Sanatkâr isimlerinin yanlış okunmaması, derkenarlarda yer alan notların tümünün okunması, sanatkâr sayılarının doğru tespit edilebilmesi gibi noktalar üzerinde durulmuştur.

Sanatın öncülüğünü yapan Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı ile ilgili yapılan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Zira arşivlerde teşkilatın ana kaynağı olan birçok defter bulunmaktadır. Devam eden tasnif çalışmaları da düşünülerek şimdilik tespit edilen 275 defter vardır. Tez ve makale olarak hazırlanan defterlerin sayısı bu defterlerin çok altında kalmaktadır. Arşivlerde mevcut olan tüm Ehl-i Hiref-i Hâssa defterlerinin çevirisinin yapılması ve defterler içerisindeki derkenarların da incelenmesi ayrıca bunların eksiksiz okunması önem arz etmektedir. Bu şekilde teşkilat içerisindeki sanatkârlar ve sanat dalları ortaya çıkabilecek ve derkenarlarda verilen bilgilerden, sanatkârların daha ayrıntılı bilgilerine ulaşılabilecektir. Zira her bir sanat dalının temsilcileri, sanatkârları, günümüze kadar gelen birçok önemli eserlerin sahipleri Ehl-i Hiref-i Hâssa bünyesinde yer almakta idiler.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TSMA.D.)* D. 9587; D.8030; D. 10052; D. 2993; D. 1406; D. 10010; D.9613/1; D.9613/2; D. 9613/3; D. 9613/4; D.9613/5; D. 9613/6; D.9613/7; D.9613/8; D.9613/9; D.9613/10; D.9613/11; D.9613/12; D.9613/13; D. 9612; D. 9706/3; D.1406; D. 9706/4; D. 9706/1; D. 9612/1; D. 808/1; D. 9613/2; D. 9604/2; D.1435; D. 2924; D.7253; D. 3494; D. 486; D. 487; D.488; D. 489; D. 3410; D.6505; D. 1406; D. 9706/4.

BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.D.)* D. 6196; D. 7238; D. 7257; D. 7257; D. 7312; D. 3697; D. 5085; D. 4586; D. 7181; D. 5415; D. 7443; D. 6304; D. 7444; D. 6299; D. 827; D. 6137; D. 5723; D. 7310; D. 6138; D. 6300; D. 6915; D. 7166; D. 7250; D.2308; D. 6928; D. 6292; D. 3738; D. 3733; D. 3728; D. 204; D. 19635; D. 3735; D. 7479; D. 688.

BOA, *Yabancı Arşivler (YB.04.D.)* D.20; D.24; D.27; D. 32; D. 70; D. 36/2; D. 37; D. 39; D. 41; D. 42; D.49; D. 46; D.50; 52; D.53; D.55; D.56; D.57; D.58; D.59; D. 63; D.67; D.65; D. 69; D. 70; D.72; D. 76; D.78; D.81; D. 82; D. 84; D.85; D. 86; D.89; D. 91; D.94; D.96; D. 98; D.99; D.100; D.101; D. 106; D.107; D. 109; D.110.

BOA, *Kâmil Kepeci Defter (KK.D)* D. 7224; D. 7225; D. 7226; D. 7227; D.7228; D.7229; D.730; D.7231; D.7232; D.7233; D.7234; D.7235.

BOA, *Tapu Tahrir Defterleri (TT.D.)* D.919.

BOA, *Bâb-ı Defteri, Piyade Mukâbelesi Kalemî Defterleri (D.PYD.)* D. 35417; D. 35154; D. 35126.

BOA, *Bâb-ı Defteri, Küçükruznamçe Kalemî Defterleri (D.KRZ. D.)* D. 33457; D.33121.

BOA, *İbnülemin, Saray Mesalihi (İE.SM)* 22-2277.

Kaynak ve Araştırma Eserler

Bige, Çetintürk. "İstanbul'da XVI. Asır Sonuna Kadar Hâssa Halı Sanatkârları.", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri S.I* (1963): s.715-731.

Bozcu, Pelin. "Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref." Uzmanlık tezi, İstanbul, 2010.

Bülbül, Yaşar. "Osmanlı Devleti'nin Muhasebe Sistemi: 1300-1600." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.

Çağman, Filiz. "Mimar Sinan Dönemi'nde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilatı." *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Haz., Zeki Sönmez. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1988.

- Ekici, Sakine Akcan. "1596 Yılı Ehl-i Hiref-i Hâssa Defteri Işığında Sultan III. Mehmed Dönemi Sanat Ortamı." *Journal of History School* 54 (2021): s. 3200-3224.(erişim 08.03.2024).
- Ekici, Sakine Akcan, "1801 Tarihli Ehl-i Hiref-i Hâssa Defterinde Osmanlı Devleti'nin Sanatkârları." *Tarih Okulu Dergisi* 13/ XLVII (2020): s. 2187-2221. (Erişim 05.05.2024).
- Ekici, Sakine Akcan. *Ehl-i Hiref-i Hâssa Sanatkârları III. Mehmed Dönemi (1596-1601)*. İstanbul: Lale Yayıncılık, 2020.
- Ekici, Sakine Akcan. "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Ekici, Sakine Akcan. "17. Yüzyıl Saray Mücellitleri." *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6:86 (Aralık 2018): s. 219-238. (erişim 01.03.2024).
- Elker, Salahaddin. *Divan Rakamları*. Ankara: TTK, 1953.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. *Künhü'l Ahbâr C. II*. Çev.: M. Hüdai Şentürk. Ankara: TTK, 2003.
- Genç, Yusuf İhsan vd., *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Basımevi, 2010.
- Glück, Heinrich. *16-18. Yüzyıllarda Saray Sanatı ve Sanatçılarıyla Osmanlıların Avrupa Sanatları Bakımından Önemi*. Ankara: TTK, 1968.
- Günday, Dünder. *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı Özellikleri ve Divan Rakamları*. Ankara:TTK, 1989.
- Hoca Sadettin. *Tacüttevârih C. III*. Haz.: İsmet Parmaksızoğlu. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Kazan, Hilal. *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2010.
- Kazan, Hilal. "Ehl-i Hiref Defterlerinde Katipler (Cema'at-i Katiban-ı Kütüb.)" Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1999.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili*. Ankara: TTK, 2013.
- Meriç, Rıfık Melül. *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*. Ankara: Türk ve İslâm San'atları Tarihi Enstitüsü yayınları, 1953.
- Meriç, Rıfık Melül. *Türk Cild Sanatı Tarihi Araştırmaları I: Vesikalar*. Ankara: Ank. Üniv. Yayınları, 1954.
- Kırımtayfı, Süleyman. "XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı." Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1996.

- Türe, İskender ve Salim Kaynar. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*. İstanbul: Başbakanlık Basımevi, 2017.
- Uluskan, Murat. “Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566).” *Belleten*, 85:304 (2021): s. 849-887. (erişim 03.05.2024).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. “Osmanlı Sarayı’nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri.” *Belgeler C 11/ S. 15* (1986): s. 23-76.
- Yaman, Bahattin. *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
- Yaman, Bahattin. “1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları.” *KÖK Araştırmalar* 8: 2 (Güz 2006): s. 5-38.
- Yaman, Bahattin. “1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları.” *Belleten*, S. 264 (Ağustos 2008): s. 501-534.